

HONTALAN A KIRÁLYI SUGÁRÚTON

RADOSLAV BRATIĆ

Borislav Pekić nélkül Belgrád nem lesz olyan, mint volt. Megváltozik az arculata, jellege. Milyen lesz nélküle a Slavija – ahol lakott –, vagy a hotel előtti kerthelyiség, ahol gyakran iszogatta whiskyjét? Mosolya, rekedt hangja, úriember-kinézése nélkül – amely mindennek komolyságot és biztonságot kölcsönzött – melyik barátja vagy olvasója ne érezné a bizonytalanságot? Bárhol jelent is meg, mindenkit műveltségre és kifinomult viselkedésre készítetett. Pekić olyan volt, mint lámpa a sötét teremben, mert szellemi éleslátásával századokat világított be és korbácsolt fel, nevetésével szellemeket és boszorkányokat űzött el. Jóval magasabb volt nálunk, elnézett a fejünk felett, és azt a világot látta, ahova a mi szemünk nem ér el; a Mindenható az olimpikonok természetével ajándékozta meg.

Földrengésként, kataklizmaként ért a hír, hogy Borislav Pekić elment. Ez az a pillanat, amikor a valóságnak megszűnnek a körvonalai, csak a tehetetlen tudomásulvétel marad, a kegyetlen tények. A való, ahelyett hogy megvédené Faustot, könnyen adja át a lelkeket Mefisztónak, s a Biblia is olvashatatlaná válik.

Kevés olyan írónk van, mint Borislav Pekić, aki az életét műveinek etikája szerint élte. Bár az irodalmi moralizálást megvetette, életében morális elveket követett. Az esztétika vereségét látta az irodalmi mű moralitásában, mégis biztos vagyok benne, hogy nem volt ellentmondás élete és műve között.

Borislav Pekić Šavnikban született 1930-ban, a kopár Crna Gora-i Sion-hegyen. A falu az év legnagyobb részében el volt vágva a külvilágtól, a hőtörlesszok lehetetlenné tették a közlekedést. Ez a világ tele volt mítosszal, amelyek nem ismernek határokat. A leendő író velük is leszámol, de másokkal is, tértől és időtől függetlenül. Később Podgoricában él, majd Cetinjében, a szerb Spárátában, a Lovćenen, a legnagyobb szerb író és szent közelében, ami egyaránt kötelez és félelmet kelt. A dalmáciai Zagorában pedig különböző kultúrák, hittek és vallások ütközését tapasztalja. És megismeri a határőrök heves vérmér-

sékletét is. Innen Belgrádba kerül, és diákként megalakít egy titkos demokratikus ifjúsági szervezetet, amiért börtönbe vetik. Nemcsak az Ifjú Bosznia tagjai fizettek meg forradalmi eszméikért, Princippel az élen (bár a hasonlat nem a legszerencsésebb), mások is „eposzi” természetük áldozatai lettek tájainkon egészen a mostani időkig.

Amikor felajánlják neki, hogy kiengedik a börtönből, nemet mond. Feltétele, hogy bajtársait is bocsássák szabadon. Talán ez a tény árulja el leghívebben Pekić jellemét. Ilyen maradt élete végéig. Ötévi raboskodás után, *melyeket fölfaltak a sáskák*, mindaddig nem hajlandó elhagyni a börtönt, amíg vissza nem kapja a töltőtollát, amelyet letartóztatásakor koboztak el tőle. Egy halom tollat kínálnak neki, válasszon, ő azonban kitaróan a sajátját követeli. Szimbólum ez a javából, amely előrevetíti a leendő író, aki tollával leszámol a hatalomtartókkal, az igazságtalan rendszerekkel, nemcsak a hazaiakkal, hanem a külföldiekkel is. Emlékezéseiben a börtönbeli kínzásainak és tortúrájának valóságos enciklopédiáját alkotja meg.

Mivel már indulásánál megbélyegezett író, első munkáit Adam Petrović néven teszi közzé. A saját hősei közt is illegálitásra kényszerült. A hatalommal való számos összetűzése után feleségével együtt Londonba távozott, önkéntes, ám mégis kényszerű száműzetésbe. Ott alkotja meg életművét, amely egyúttal a szerb irodalom jelentős teljesítménye is. Opusa minden könyvtárban polcot tesz ki. Az ő könyvtárába csak a beavatott olvasó léphet be, akiben Pekić hőséhez, Ikarosz Gubelkijanéhoz hasonló szárnyalás és lelkesedés munkál. Habár Pekić regényei valahol messze íródtak, és a szülőföld iránti nosztalgiát is megszólaltatják, mégsem idegenben játszódnak. Igen – így nevezte az író a környezetét: idegen világ, ahonnan a leveleit küldte, melyek tele voltak intelligenciával és keserűséggel. Úgy látszik, mégsem tudtuk őket pontosan olvasni. Észrevehettük volna, hogy Pekić a nagyvilágot másként látta, s benne minket gyakran mint az Apokalipszis kitartó lovasait. Fölvilágosíthatott, megismertethetett és közelebb hozhatott bennünket önmagunkhoz. Rámutatott téveszméinkre és hazugságainkra. Mindezt a jótévő gesztusával és a tanító tudásával. Lerántotta a leplet a történelemről, és a mi kezünkkel érintette azt, ami addig érinthetetlen volt. A nagyokat közelről látta, a kicsiket meg amúgy is jól ismerte. Mindenképpen óriási volt az előnye. Sokat szenvedett, megismerte a börtöncellák sötétjét, íróként pedig megértette azokat, akik szenvedéseit okozták. Nem volt diadalittas, és mindig azon az oldalon állt, ahova tartozott – a megbántottak és megalázottak oldalán. A londoni királyi sugárutak mentén üldögélt, de íróként a zsúfolt balkáni kocsmákban élt, azt a füstöt lélegezte be, amely bennünket ma is fojtogat. Szomorúan figyelte, hogyan tűnik el a háború utáni ködben a polgárság.

Bátran nézett be a hivatalokba, és lerántotta a leplet hatalmakról és rezsimekről. Ezekben a balkáni kocsmákban kizárólag tragikus kimenetelű meséket hallhatott és ismerhetett meg, amelyek tele voltak panasszal, háborúval és áldozattal. Könnyek és szentimentalizmus nélkül hallgatott. És föltámasztotta

őket ősrégi könyvek, följegyzések és a néphagyomány segítségével. Tüzetesen áttanulmányozta a számkivetettek és számkivetők hagyatékát, ismerte a hősök és a gyávák lelkivilágát egyaránt. Ezért hozhatta helyre vagy egészíthette ki sok lexikon, enciklopédia és szótár címszavait. Az idő és tér szűkösnek bizonyult számára. Ezért képes arra, hogy az eseményeket nagyobb kontextusban láttassa, belülről világítsa meg, és megmutassa a történelem rejtett oldalát, amely igazságtalanságokkal és hazugsággal van tele, s amellyel a maga módján, erőteljesen, de cinizmus nélkül leszámol. Méghozzá a börtönt megjárt tölőtoll segítségével, amelyet még fiatalkorában a legjobb tintával töltött meg. Pekić egy személyben volt a gyónó és a gyóntató. Sokaknak módosítja az életrajzát, és teljesebbé teszi a születési és halotti anyakönyvek adatait. Feltöri a tabuk kemény héját, s megindítja a vizek áradatával az iszapot is, hogy leszűrje és megtisztítsa. Olvasóinak életét ha nem is tette ez által könnyebbé és elvishetőbbé, legalább eloszlatta a mindentudó önhittséget.

Pekić azok közül való, aki tartózkodott a tanulságok könnyelmű levonásától. Megvetett minden definíciót és előírást, poétikája mindig eltért a megszokottól, hőseinek lehetőségeit pedig saját választási lehetőségeik szabták meg. Hagyta, hogy történetei kibontakozzanak, hogy az olvasó megsejtse a remény felé vezető utat. Pekić menekült mindattól, ami véglegesnek és megkerülhetetlennek tűnt. Ezért hangozott a szájából olyan természetesnek és mesterkéletlennek a demokrácia szó, habár viccesen azt hangoztatta, hogy az író a hőseihez képest nem demokrata, hiszen minden hatalmat a saját kezében összpontosít. Szóhasználatában a szavak jelentése fölerősödött és gazdagodott. Tudta, hogy annál átütőbbek, minél halkabban mondja őket, minél kevésbé zajosan és hangoskodik. Tolla nyomán a nyelv megújult, és visszakarta elveszített jelentőségét. Az öncenzúrát az irodalom metasztázishoz vezető rákfénéjének tartotta (most látjuk csak, milyen vészjóslók voltak szavai), ami írónak és olvasónak egyaránt kötőféke. Pekić átnyújtotta útlevelét a történelemnek, majd meglátjuk, vámosai el tudnak-e vele valamit kezdeni.

Első kéziratától kezdve Pekić törekvése az volt, hogy az író és az elbeszélő, valamint a szöveg sajtó alá rendezőjét különválassa. A distanciát az irodalom arany szabályának tartotta. A tanukat és a szöveggondozókat kedvelte, törvénytörően jó embereknek tartotta őket, akik az idővel harcolnak, az eseményeket megmentik a feledéstől, az írókat pedig hősei elől is felmentik. Pekić szerint az irodalom háború, amely az írói valóság és az általánosan elfogadott reáliák között zajlik. Pekić első könyvének kísérlete – hogy a világot függetlenítsse a Teremtőtől –, véletlenül megegyezik az író és a szerkesztő szerepével.

Regényeinek címe alá Pekić odaillesztette védjegyét: portré, történelem, novella, fantazmagória, antropológiai regény stb. Ezzel el akarta hátrítani a félreértéseket és találgatásokat könyveinek műfaját illetően. De hát melyik író ne szeretné megváltoztatni és módosítani a műfajról alkotott elképzeléseinket? Vagy a világot, amelyről ír.

Témáihoz, könyveihez Pekić számos kommentárt fűzött, hogy a tudatlan-

kat útba igazítsa, a kárörvendőket megnyugtassa. Nem törődött azokkal a kritikusaisal, akik szerint az író szava a saját művéről nem hiteles, de szellemeskedve maga is szerette ezt mondani. Nem futott a dicsőség után, de senki sem ismert el senkit bírójának. Mert „aki minden igazságot megért, az nem hisz egyikben sem”. Ennek a nagy intellektuális képességű írónak a megértéséhez sokoldalú olvasó kell. Az olvasónak mégsem kell félnie, mert prózájában Pekić sosem alkalmaz trükköket. Interjúi és esszéi, akárcsak novellái, a tényeken alapulnak, amelyeket a dokumentum palástjával fed le. Amikor átveszi őket a poros archívumokból, megmenti őket, halottaiból támasztja fel. A dokumentum viszont csak az íróval való hosszabb távú dialógus során nyer értelmet, mert hőseinek két évezredes családfája van. Pekić kegyetlenül polemikus is tud lenni önmagával szemben. Ez kizárólag a kiválasztottak sajátsága, akik úgy vélik, a kételkedés az alkotás legfőbb princípiuma. És ki maradhat közömbös ilyen őszinteség láttán?

Pekić tisztelte olvasóit, de nem tett nekik engedményeket, és nem is udvarolt nekik. Ellenkezőleg, hőseinek tévedéseiről szólva mindannyiunk téveszméjéről beszélt. Nem akarta csapdába ejteni az olvasót, nem rejtvényeket és találós kérdéseket adott fel nekik. De mindig támogatta őket, amikor nehézségeik támadtak, és bizonytalansággal töltötte el őket, amikor leginkább lelkesedtek. Ha kell, megállította az időt, hogy olvasója lélegzethez juthasson, de sohasem tévesztette meg és csapta be. Ezért Pekić minden generáció írója. Az irodalmi mű valóságát megismételhetetlennek és rendkívülinek tartotta, mégis olyannak, amely valamiképpen „a szörnyű megmaradás” hétköznapijait is tükrözte.

Csak olyanokat idézett Pekić, akikkel nem értett egyet, de tisztelte őket. Egy alkalommal azt mondta: „Kovač azzal dicsekszik, hogy sohasem idézte Marxot. Én idéztem, mert fiatalkoromban javíthatatlan idealista voltam.” Azokra is hivatkozott, akiket ki akart egészíteni. Így olyan munkát is végzett, amelyet mások nem tudtak vagy nem érkezték megtenni. Pekić prózája egyúttal a világirodalom kritikai olvasata is. Néha előnyben részesített bizonyos prózaírói eljárásokat, hogy próbára tegye teherbíró képességüket. Másokat lebontott, hogy rámutasson hibáikra. A formát a művészet legnagyobb titkának tartotta.

Ha az olvasónak úgy tűnik, hogy könyve túlságosan részletező, mindenekelőtt ömagában kell keresnie a hibát. A rossz olvasók tulajdonsága a lustaság, s ezekhez közelebb áll az érthetetlen beszéd a kiválasztottak nyelvénél. Pekić maga is jót nevetett Mihiz megjegyzésén, hogy munkái túlságosan terjengősek, meg azokon is, akik azt állítják, hogy Pekić egyetlen aforizmája legalább kétszáz oldalt tesz ki. Amikor úgy tűnik, Pekić mondata befogadhatatlanul hosszú, és taszítja az olvasót, az író hirtelen olyan új adattal hökkenti meg, amely akár a saját életrajzának eleme is lehetne. Az író az első sortól az utolsóig azt állítja, hogy a könyv éppen az olvasóról szól s mi elhisszük neki. Nem akar megnyerni bennünket, hogy hősei legyünk, egyszerűen csak mint regényhősöket kezel mind-

annyiunkat. Nemcsak egy, hanem több személy szerepébe helyezi az olvasót, meggyőzve ennek a szükségességéről. Kényszerít, hogy mások sorsának bár egy részét átvállaljuk. Ezért ne nevéssünk Ikarosz Gubelkijanon, ha nem vagyunk képesek legalább egy pillanatra az ő bőrébe képzelni magunkat.

Pekić saját hőseinek Prométheusza volt és maradt. Félt „a tények alattomos elferdítésétől” bármilyen haszon céljából. Szerinte az író senkinek sem felel, kivéve saját lelkiismeretét, mégis nagy felelősségtudatról tett tanúbizonyságot. Ha az olvasónak úgy tűnik, hogy ismétli önmagát, nézzen csak utána, kiderül, hogy az író ugyanarról beszél, csak másképpen, más időben. Bátran egyensúlyoz a rossz és a jó határán. Ne is keressék, hogy könyvének mottójában vagy fejezetei előtt feltárja céljait. Ez csak arra lenne jó, hogy az író bátorítsa közönségét, hogy ne álljon meg már az elején. Aki kitartó, nem mindennapi ajándékban részesül: a Rubljov-beli kisfiú lelkesedését találja meg, aki megfejtette a harangok öntésének titkát. A mottó kalap az ember fején, tulajdonosságainak összessége. Az első jel az ismeretlenbe vezető úton.

Első kéziratától kezdve, amelyet harmincegy évesen jelentetett meg, nyilvánvaló, hogy ennek az írónak szerzteágazó a tehetsége, kifejezett a kánonokkal szembeni ellenállása, még a legrégebbi, az öszövétségi tanítást is megkérdőjelezte. Gyakran beszélt a barátainak és a közönségnek, hogy készül felújítani eretnek vitáját a bibliai és a földi világgal. Az érett író majd kijavítja a fiatal szerzót. De úgy tűnik, hogy első irodalmi elképzelését túl korán és keservesen valósítja meg, mintha csak saját műveinek hőseként cselekedne. A frigláda őrzőiben a totalitárius rendszerek őreit látta meg. A szolgák számára mindenütt és mindig ugyanazok maradtak, ugyanazok a céljaik. Félreállt az agresszor elől, jobban mondva sajnálta. Nem szerette a köpönyegforgatókat, de legkevésbé azokat, akik önmagukkal is állandóan összeütközésbe kerülnek.

Borislav Pekić mítoszokat rombolt, de életében megalkotta önmaga mítoszáét. Slobodana Matic festményén a kezében egy diót tart, amely az antik jóslatok szerint a jövőbelátók kiváltsága.

Nincsenek Borislav Pekić-epigonok. Munkássága olyan szerzteágazó, hogy nem lehet utánozni.

Boldog az az író, akit a saját hősei úgy megnevettek, akinek az életét annyira betöltik, mint Borislav Pekićét. Szereplői elúzták unalmát. Főként, ha sokan voltak. Csak a Njegovan családhoz hatvanhárman tartoztak. Mily kalandos élet! Túl sok ereje volt ahhoz, hogy állandóan együtt tartsa és kihívásokkal halmozza el őket. Sohasem indulatoskodott velük, s nem volt gonosz sem hozzájuk. Csúnya szavakat nem használt. Csak egyszer hallottam káromkodni egy kocsmában, amikor kihozták a sodrából. Hogyan is viselhette volna el másként tizenegy évi argonauta távollétét, és a gondokat, amelyekről feleségének köszönetet mondva Az aranygyapjú utolsó fejezeteinek legvégén beszél.

Ha Pekićet olvasunk, nincs lehetőség henyelésre, lustálkodásra, mert a tények és események villámgyorsan követik egymást. Ha elszunnyadunk, félő,

megfojt bennünket álmunk. Mindannyian benne vagyunk Pekić prózájában, néha névtelenül, néha más néven. Ezra Pound szerint Homérosz művein egy civilizáció nyugszik, Pekić hősei által pedig felelevenednek és maivá válnak a letűnt korok. Nem szépíti meg őket, hibáikkal és tévedéseikkel együtt lesznek maiak. Hozzá igazítják majd az időszámítást. Nem eléggé ismert művei a szellem fontos termékei. A múltat kiigazítja, a jelent kigúnyolja. A történelmi hulláktól félt, mert úgy gondolta, a halottaknak a temetőben, nem a művészetben a helyük. Thomas Mannt, saját bevallása szerint, szellemi atyjának tartotta. Pekićről mégsem lehet elmondani – mint Maupassant-ról, hogy tökéletesítette Flaubert receptjét –, hogy valakinek a nyomdokaiba lépett. Elég tehetséges volt hozzá, hogy kézírata eredeti és fölismerhető legyen.

Pekić mondatai hosszúak, mint a folyó, amelynek vannak gyors és lassú szakaszai. Mégis mindig érthetőek, pontosak és befejezettek. Nem hasonlítható másokéhoz, és nincsenek felesleges elemei. Csak a leírt szöveg a bizonyíték, kiállta-e a próbát. Mondatai dallamosak, mint eső dobolása az ereszen. Amikor úgy tűnik, fojtogatóak, hogy lehúznak a mélybe, nem kell félni. Ez csak az író mesterfogása, hogy kilépjen a tisztásra. Mondatai telítve vannak ellentéttel és humorral.

Júdás alakja Pekić számára az állandó fordulatot és a hatalomvágyat jelképezi. A Golgota jelenetében Pekić számos csalást fedez fel. Jézus szenvedései néha a saját írói Golgotájára emlékeztetik. Vajon Ikarosz Gubelkijan, ez a kifeszített szörnyeteg, aki lábával a földet, szárnyaival a napot érinti, nem a művészetet testesíti-e meg? Lehullásának „szörnyen” kis visszhangja a Rossz lehetőségeit szimbolizálja, amit az író az európai fasizmus előretörésével érzékeltet. A repülés magasztos lendülete egyúttal a félelem és a szégyen labirintusában is zajlik. Az írónak nincs más lehetősége Ikaroszen kívül, még ha állandóan a szakadékot érzi is maga alatt. Még ha drágán meg is fizet érte. Mert mi más az író élete, mint Ikarosz karkai lendülete, az erőtlen szárnyalás? A könyörtelen tényekkel való összeütközés, amely megsemmisítéssel fenyeget.

És vajon Pekić Andrija Gavrilovićának sorsában az egyén és a tömeg összeütközése nem az író életét szimbolizálja-e újfent: büntelenül ítélték el, saját erkölcsi dilemmái miatt. Pekić a prózában éppúgy a dialógust kedveli, mint életében, de Andrija Gavrilović életében ritkán adódik alkalom a valódi párbeszédre, csak a monológ fájdalmas szavai hallatszanak. Gavrilović ártatlan és emberi tetteiben majdhogynem az író cselekedeteit ismerhetjük fel. A hős nem lázadozik szenvedése miatt, ahogyan az író sem a börtönvekről szólva, melyeket fölfaltak a sáskák. Inkább humorosan fogja fel a történeteket, jóllehet viccről akkoriban szó sem lehetett.

Arsenije Njegovan hosszú évek után 1968. június 3-án látta meg a napvilágot. Huszonnégy évvel később, július 3-án az író itt hagyta ezt a világot. A számok szimbolikája és misztikája furcsa és titokzatos. És vajon Arsenije magányossága nem az író magányának része volt-e? Halála előtt Njegovan ezt jegyezte le: „Minden egyazon mód, ugyanazon forma szerint alakul.” Pekić rengeteg kommentárt írt, hogy ezt megcáfolja, mégis hősnénekké lett igazza.

Konrad Rutkovski – két ember egy személyben – sajátos történelemszemléletet tár elénk. Amikor megbánja bűneit, szent, ám ha beleéli magát múltjába, saját ellensége, rossz szelleme lesz. A múltból csak akkor tanulunk, ha a valóságnak megfelelően ismerjük meg. Rutkovski lelkében Pekić a sátánit és az angyalit keresi. Ezzel az írónak azt az örök dilemmáját fogalmazza meg, hogy melyik oldalra álljon. A mindenre érvényes felelet mégis elmarad, mert Pekić, akárcsak Dosztojevszkij, a szintézissel szemben az analízist részesíti előnyben. Nem kedvelte az egyes szám első személyű elbeszélést, mert szerinte az a meditáció eszköze, ezzel szemben az egyes szám harmadik személy az akció kifejezésére alkalmas. Az utóbbi esetben a próza nyelve kevésbé patetikus, és az olvasó művelését is lehetővé teszi.

Borislav Pekić Az aranygyapjában megalkotott szimbólumot testesítette meg. Ötvözte a naivitást és a dicsőséget. Hőse, Simeon az anyagi, míg az író a lelki gazdagságot álmodta meg. Pekićnek sikerült megölnie az aranygyapjút őrző sárkányt, és ezzel megszerezte a szabadságot. Habár Médeia, a varázsló továbbra is támad bennünket, és büntetteinek vérével minket is befröcsköl. Jelenünkben a fekete gyapjú dominál az aranygyapjú fölött. Az idő és a történelem halott a család és annak tulajdona nélkül – hangzanak Pekić hőseinek szavai. Njaga, a családfő, Simeon gazda mindig a Mindenható szerepében, a cár képében jelenik meg. S az írói is nem ilyen-e hősei között? Néha a Teremtő, máskor tanító vagy dada.

Pekić 1999 című kötete az általános atomháborúval várja hőseit. Minden tragikomikusan, orwellien fejeződik be, az ember és a vakondok harcával, amelyben mindkettő egyaránt elpusztul. A hősök éppúgy tehetetlenek a kaktizmával szemben, mint ahogy az író maga alá gyűri a világ. Pekić ebben a regényében a génjeinkből kiinduló veszettség terjedését jósolja, amely a londoni repülőtéren játszódik le, vagy már lejátszódott, civilizációnk röpterén. Hőse, Gábrriel a lélek újabb formájává válik, amelyet megfertőzött a pestis és más járványok, amelyekkel már együtt élünk. Az ember kutya alakjában jelenik meg. Leverkusen, a krónikás lesz az egyetlen, aki tanúsítja, hogy valaha léteztünk. A nagy járványok, a terrorizmus és a robotok az emberiség végét jelentik, az író csak megpróbálhatja megakadályozni a szörnyűséget, még ha igyekezete utopisztikus is.

Lehet, hogy az egyetlen menedékünk Pekić Atlantiszának meséjében van. Még ha állandóan az író John Aldenének megfigyelése alatt állunk is, és szüntelenül bűntények áldozatai vagyunk. Még ha látnunk is kell, hogyan helyettesíti az Istent a gép, az embert pedig a robot. Majd létrejönnek a mesterseges emberek. Végül minden eltűnik, még maga Atlantisz is. Az író, talán véletlenül, egy mára beteljesült jóslatot jelent be. Amikor John Carver az Egyesült Államok elnöke lesz, a Fehér Ház biztonsági szolgájának John Aldent tesszük meg. Azt az embert, akinek kitörölték a memóriáját. Az emberek és a robotok között véres háborúra kerül sor: Mi már szemmel láthatólag ebben a világban élünk.

Pekić hősei mindig a rossz ellen harcolnak, de a sajátjukat legtöbbször nem látják. Az elbeszélő nem akar se vádló, se bíró lenni, ő csak láthatatlan váltókezelő a sínek mellett. Fülel és emlékezik. Hát ezért írt olyan megrázó memoárokat a hőseinek.

Pekić hatalmas életmű-építménye szilárdan áll tartóoszlopain. Több emelete és hatalmas termei vannak, amelyek között mindenki talál ízlésének megfelelőt. A felhőkarcoló tetején az író trónja áll, amelyben az aranygyapjú utáni nyomozás végén nyugodtan megpihenhet, biztonságban immár, hiszen védi hősének, Arsenije Njegovannak a kalapja az esőtől, a naptól és a vihartól.

Az irodalmi díjakra Pekić nem sokat adott, habár minden jelentősebbet megkapott. Azok, akik átadták neki az elismeréseket, rendre több díjat mondhattak magukénak, mint ő. Sohasem dicsekedett műfordításaival, sem sikereivel itthon és a nagyvilágban, mert úgy tartotta, hogy ez nem az ő dolga.

A nagyközönség tulajdonképpen a Veszettség című regénye nyomán ismerte meg, amely két kiadást ért meg, és negyvenezer példányban jelent meg. A legnagyobb siker mégis Pekić visszaemlékezéseinek kötete volt, az *Évek, melyet fölfaltak a sáskák*, ezt a háromkötetes művet, amely Pekić legjellemzőbb munkái közé tartozik, az olvasóközönség valósággal szétkapkodta. Raboskodásának odisszeáját írta meg, megállapítva, hogy a világ mit sem változott, a verem, amelybe a bibliai Józsefet is lökték, még megvan, nagyon is fenyegető veszély. A cellájában üldögélve az író elképzelte, hogyan szökik meg Görögországon át a nagyvilágba. Egy vécépapírra le is rajzolta szökésének útvonalát. Amikor a börtönőrök meglátták tervrajzát, szó szerint értették, hogy meg akar szökni, és magánzárkába csukták. Nem tudták, nem is tudhatták, hogy az író leendő hőseinek, a Njegovan családnak az útvonalát rajzolta le.

A rabok világa, amelyet Pekić a primitív törzsek életéhez hasonlít, megszűntet mindent ideált, mert – szavai szerint – az eszmények az embert impotenssé teszik. Ezt a fogyatékoságot azonban az író Simeonjainak természetéből pótolta, mert már akkor jól ismerte őket. A *Sáskák*. . . első kötetét elfogatásának és a nyomozásnak szenteli, s ebben Pekić az erőszakot világméreteiben vizsgálja. A második kötetben az igazságügyi szervekkel foglalkozik, tárgyalását írja le, s ez a könyv bevezetése a következőnek, amely a raboskodásáról szól. Felejthetetlen portrékat rajzolt a börtönök embereiről, arra törekedett, hogy igazságos legyen másokkal, és minél kevésbé foglalkozzon önző módon önmagával. Azon kevesek közé tartozik, akik nem vádolnak senkit. Börtönfőjegyzéseiben mindenkinek igazat ad, önmagának ritkán. Erre csak azok képesek, akikben nincs gyűlölet, féltékenység és harag. Pekićben pedig mindez nem volt meg. Amikor a *Sáskák*. . .-hoz fényképeket szereztünk a mitrovicai börtönről, igen nagy fölindultság vett erőt rajta, hiszen ő is ott raboskodott. Azonnal észrevette a változásokat: a fal egy részét lebontották, fákat ültettek, néhány ablakról levették a rácsot. Nem volt meglepődve a fotók minőségével, s azzal sem, hogy hátulról fényképezték le az épületet. A börtönbeli szemve-

dést és a rabok világát ugyanis a börtöncellák és az udvar tükrözi. Pekić a hősei és az olvasók helyett is szenvedett. Azt mesélte, a fotókkal sohasem volt szerencséje. Amikor Isztambulban járt, lefényképezte a csatornát, amely a várost vízzel látta el. Regényéhez akarta felhasználni dokumentumként. Csak amikor hazaért, vette észre, hogy a film használhatatlan.

Pekićnek a távollét adta meg a kontrasztok felismerésének lehetőségét, amely nélkül az író nem lehet meg. Londonban visszafogottan élt, életét az irodalomnak szentelte. Annyira beleélte magát hőseinek a sorsába, hogy nem egy, hanem több évszázadot élt meg. Habár témáit európai és egyetemes szemszögből vizsgálta, az angol történetekről csak idegenként tudott beszélni. Belgrádot a kikapcsolódás helyének tartotta, Podgoricában pedig gyermekkorának mítoszaihoz tért vissza. Herceg-Noví is kedvenc tartózkodási helyének számított, mert argonauta érdeklődését keltette fel, ami éppoly örök princípium, mint Seherezáde törekvése, hogy az élet meg ne szakadjon. Itt akart házat venni és letelepedni, hogy jobban láthassa a szigetcsoportot, ahol a Simeonok aranygyapja található.

Borislav Pekić egy intézet munkáját kitevő irodalmi anyagot gyűjtött össze és rendszerezett. Témáinak változatossága és feldolgozásuk alaposága a szerb irodalomban egyedül Slobodan Jovanović munkáihoz hasonlítható. Minden adatot szorgalmasan tanulmányozott és ellenőrzött. A kérdésekre több válasza volt. Egy alkalommal megkérdeztem tőle, tudja-e, hogy a Hagia Sophiában miért nincs pókháló. Szájhagyományról van szó, amelyet egy isztambuli custostól hallottam. Pekić egy whiskyt kínált fel, hogy megtudja a választ. A whiskyhez éppen úgy értett, mint az irodalomhoz. Elmeséltem neki, amit hallottam: az eresz alatt egy strucctojás található, amitől menekülnek a pókok. Pekić nem jött zavarba, hanem elmondta, hogy a strucc negyven nap után kel ki a tojásból. Ilyesmit csak az gondolhatott ki, aki Bizánc bukását akarta megbosszulni. Mert amikor Bizánc megingatta a török birodalmat, strucctojással döntötték meg a szultán hatalmát. A negyvenes pedig bibliai szám, amely Krisztus föltámadásához kapcsolódik. Pekić tehát azonnal válaszolni tudott a történetre, méghozzá olyan mesével, amely szellemes volt, tele új elemmel.

Pekić nem szerette a hangoskodókat, hagyta őket beszélni, ő maga viszont hallgatott, és különös nyugalommal ült az asztala mellett. Amikor egyszer megkérdeztem, hogyan tudja ezt elviselni, azt mondta, az egészet nem is hallotta, egészen máshol járt, hőseinek világában, befejezetlen kéziratái között.

Pekić egyetlen könyvének ajánlása sem íródott véletlenszerűen. Jó barát volt, de nem vetette meg azokat sem, akiket nem kedvelt.

A pénzhez annak ellenére sem értett, hogy sok regénye éppen kereskedőkről szól. A taxisofőröket és a trafikosokat mindig zavarba hozta kérdéseivel, hogy melyik bankjegy mennyit ér. Nagyon sajnálta Andrićot és Teslát, akik válságunk és hanyatlásunk védjegyeivé váltak a papírpénzen.

Kevés író van, aki annyira előre tervezett, mint Pekić. Božo Koprivica inter-

júkkötetet készített vele, de nem érkezett befejezni. A *Sáskák*. . . negyedik kötetéhez is már elkészültek a vázlatok, amelyek leveleket és az előző kötet szemtanúinak elbeszéléseit tartalmaznak. Négykötetesre tervezett regénye, a *Vörösök és fehérek* csak részben készült el. Háromkötetes, *Építők* című visszaemlékezéseinek részleteit folyóiratokban tette közzé. *Ezüstkéz* című készülő krónikájáról is szívesen beszélt, éppúgy, mint a gótikus regénynek nevezett *D. G. arcképe*-ről. *A csodák ideje*-nek új változatát készítette *Hagyatékek* címmel. Az *Aranygyapjú* után egy tanulmányának kellett volna megjelennie *Argosz építése* címmel. Esszékötetét és az angol történelemtől szóló tanulmánykötetét is bejelentette, és készülôben volt *Metasztázis* című regénye, amellyel már nem tudta fölvenni sikeresen a harcot.

Pekić komolyan vette a *Veszétség* és az *1999* című regényeinek üzenetét a civilizáció hamarosan bekövetkező alkonyáról. De lehet, azért emigrált a múltba, hogy elkerülje a saját maga által jövendölt világvégét és a mindent elpusztító terrort. Igen, a terrort, amelynek a legnagyobb modern szerb írója, felejthetetlen lapjai bennünket is arra ösztönöznek, hogy leszámoljunk a dogmákkal és tabukkal.

TOLDI Éva fordítása